

KVATERNIKOVA DRŽAVNOPRAVNA MISAO U SABORU 1861.

TEREZA GANZA-ARAS
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 949.713"1861":342(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno

Received : 1990-12-27

Nakon rata 1859. Habsburška Monarhija je došla u tešku krizu unutrašnjeg državnog uređenja zbog akutnih nacionalnih problema, koju će razriješiti cijepanjem u dualističko uređenje 1867. U međuvremenu postojale su razne kombinacije oko preuređenja Monarhije. Listopadska diploma iz 1860. pružala je razloge za pretpostavke da je bečki vladajući vrh voljan pristati na rasprave o eventualnom federalističkom uređenju države, premda je odmah bilo jasno da se ipak pomišlja samo na dopuštanje administrativnih samouprava sa samostalnošću ograničenom uglavnom na školska i kulturna područja. Veljačkim patentom iz 1861. dalo se do znanja da se ni takva što neće provesti u austrijskom dijelu Carevine, gdje će se uspostaviti centralizam, ali da se zemljama ugarskog dijela daje prilika za izjašnjavanje o svom odnosu prema austrijskom dijelu. Kvaternik je u Saboru 1861. pokušavao privoljeti narodne zastupnike da se postave na stanovište načelnog insistiranja na samostalnosti Hrvatske, pa predlaže da Sabor iskaže svoju samostalnost tako što će ponuditi "hrvatskom kralju" u Beču prijedlog o uređenju točno određenih i ograničenih poslova zajedničkih svima u Carevini. U tom smislu je sam sastavio prijedlog u formi hrvatskog ustava. S Ugarskom trebao bi se uspostaviti obrambeni savez radi zajedničke obrane od centralističkih i germanizatorskih pretenzija Beča. Većina je zastupnika ocijenila Kvaternikov prijedlog nerealnim.

Kvaternik promatra novonastalu situaciju u Austrijskoj Monarhiji nakon rata 1859. sa stajališta općeevropske politike, odnosno ima u vidu veoma poljuljani položaj Austrije u Evropi. Na tome gradi uvjerenje, ali moramo odmah naglasiti: ne baš čvrsto, o mogućnosti ostvarivanja hrvatskih prava u okviru Monarhije. To je zapravo više pokušaj, za koji Kvaternik sasvim dobro zna da

može eventualno uspjeti samo ako toga postane svjesno i hrvatsko narodno, tj. saborsko predstavništvo, te se prema tome stavi jedinstveno i odlučno na nacionalno stajalište, vodeći računa jedino o interesima Hrvatske.

Upravo u 1860. Kvaternikovo razočaranje u očekivanjima da će dobiti pomoć za hrvatsko pitanje najprije u Rusiji, a zatim i u Francuskoj, Italiji, Engleskoj jest na vrhuncu.¹ Ogorčen je Napoleonovom politikom podržavanja Mađara i ruskom politikom protežiranja Srbije. Njegovo računanje s tim da Francuzi i Rusi žele imati u svojoj protugermanskoj i istočnoj (balkanskoj) politici oslon bilo unutar Austrijske Monarhije bilo na Balkanu, nije bilo krivo. Kvaterniku se činilo da je za to najpogodnija Hrvatska zbog Jadrana, što i opet nije bilo sasvim netočno, ali se pokazalo da Francuska misli o Jadranu kao o ugarskom i talijansko-dalmatinskom moru, a Rusija kao o crnogorskom, odnosno srpskom. U nastojanjima francuskih diplomatskih krugova da dođe do sporazuma između Hrvata i Mađara vidi Kvaternik zainteresiranost Francuske prvenstveno za Jadran i hrvatski teritorij, preko kojeg se može povezati talijanski protuaustrijski oslobodilački pokret sa istim takvim pokretima unutar Austrijske Monarhije. Mađarsko pitanje je po Kvaterniku drugorazredno, jer Mađari bez mora neće zapadnoj Evropi biti interesantni.² Što Francuska u svojoj vanjskoj politici ne daje hrvatskom pitanju kao takvom određeno mjesto nego ga povezuje sa ugarskim pitanjem, tumači Kvaternik slabošću samih Hrvata, koji nisu znali svoj problem učiniti evropskim problemom.³ Međutim kako su sve okolnosti išle na ruku Mađarima, pa čak je 1860. i hrvatska politička javnost svojim promađarskim

¹ Pismo E. Kvaternika Nikolii Tommaseu, Paris, 22. 6. 1860. Eugen K v a t e r n i k, *Politički spisi, rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*. Priredila Ljerka Kuntić, Zagreb, 1971, str. 89-97. (U daljnjem tekstu: Kvaternik, *Politički spisi*).

² Eugen K v a t e r n i k, *Politička razmatranja na raskršću hrvatskoga naroda*, Zagreb, siječanj 1862., knj. II, str. 67 (U daljnjem tekstu: Kvaternik, *Politička razmatranja*, II) i drugdje.

³ *Govor Eugena Kvaternika 18. 6. 1861.* (na saboru), Zagreb, 1861; str. 35. Kvaternik između ostalog objašnjava svoje suprotstavljanje realnoj vezi s Mađarima i ovim razlozima: "Nu, ako nam, gospodo, politička važnost, ponos i korist, te historija svako realno druženje s Ugarskom zabranjuje, to obziri *narodnosti* (kurs. Kv.) naše još većma moraju otegotiti težnju za takovom tuđinskom pomoću. Ako nam politička razboritost kaže: ne drugujte se, jer ćete iz pozorišta političko-evropejskog i historije svijeta još jednom izmaknuti; ta političke kombinacije evropejske i onako vas već sada ignoriraju, što bi vam ipak moralo i milije od istoga života biti; i egoizam naroda vi time proigravate: to propust *narodnosti* (kurs. Kv.) naše, koju druženje realno s Ugarskom naravno za sobom povući mora, još nas većma od tog koraka odbijati mora! A da narodnost našu pogibelji, da propasti druženjem s Ugarskom izvrgavamo, lako će mi biti dokazati." ("Govor Eugena Kvaternika u saboru Trojedne kraljevine dne 18. lipnja 1861", K v a t e r n i k, *Politički spisi*, 342.)

izjavama i akcijama⁴ činila Kvaternikova uvjeravanja evropske diplomacije, kako Hrvati žele biti samostalni, deplasiranim, to Kvaterniku u odlučujućim zbivanjima 1860/61. nije preostalo ništa drugo nego da pokuša od Beča postići zadovoljenje hrvatskih potreba, koristeći austrijsko-mađarski sukob. Cilj njegove politike ostaje isti: ujedinjena i slobodna Hrvatska. Mijenja se samo sredstvo. Do tog momenta bezuspješno je nudio evropskoj politici hrvatsku pomoć protiv germanstva, sada nudi tu istu pomoć Beču protiv evropskih antiaustrijskih (prougarskih) planova. Svjestan je u kakvom se teškom položaju nalazi Austrija nakon neuspješnog rata na talijanskom bojištu i upravo to hoće iskoristiti. Previranja unutar Monarhije i razni politički i državno-pravni potezi u vladajućim krugovima pokazali su nedvojbeno koliko je status Austrije u Evropi i u Njemačkom savezu labav i koliko je nezadovoljstvo u njoj samoj veliko.

Na početku ovog za Austriju kritičkog perioda, u ljetu 1860, dakle poslije raspuštanja proširenog Carevinskog vijeća a prije donošenja Listopadske diplome, Kvaternik, uvjeren u neodrživost dotadašnjeg austrijskog režima i u nadi da se ona počinje obnavljati po načelu narodnosti,⁵ obraća se Rechbergu, austrijskom ministru vanjskih poslova, sa svojim prijedlozima o preuređenju Austrije kao sistemu slobodnih nacionalnih država.⁶

Kvaternik je u momentu pregovaranja s Austrijom htio postići principijelno priznanje nezavisnosti hrvatskog problema od ugarskog pitanja i to prvenstveno zbog dojma u evropskim diplomatskim krugovima, jer on nije ni tada ozbiljno vjerovao da bi se Austrija doista mogla reformirati prema nacionalnom principu. On želi uvjeriti Reichberga da Austrija ovisi o zadovoljstvu svojih naroda, ukazuje na važnost zadovoljenja hrvatskih prava, jer samostalna i prijateljska Hrvatska siguran je štiti Austrije protiv Mađara, glavnog unutrašnjeg austrijskog neprijatelja, i prepreka Mađarima da se preko mora spoje sa zapadnim antiaustrijskim pokretima. U protivnom, upozorava Kvaternik, Hrvati će tražiti privremeno ujedinjenje s Mađarima, a Beograd će postati gravitacijska točka ne

---

⁴ Takvu orijentaciju hrvatske javnosti tumači današnja historiografija revoltom na dotadašnji austrijski (Bachov) apsolutizam. (J. Š i d a k, M. G r o s s, I. K a r a m a n i D. Š e p i ć, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb, 1968, str. 23.) Međutim ipak je u zauzimanju protubečkog stava većine zastupnika u Saboru 1861. odlučujuću ulogu imao strah od centralističkih pretenzija Dvora, koje su doista u to vrijeme neposredno poslije iskustva Bachova apsolutizma bile veća opasnost od istih takvih želja slabije Mađarske. (T. G a n z a - A r a s, "Luka Botić - dakovački zastupnik u Saboru 1861", *Zbornik 150 god. Dakova* (u tisku).

⁵ Spomenuto Kvaternikovo pismo Tommaseu, str. 96.

⁶ Svoje zaključke o tom Kvaternikovu činu gradim na temelju dvaju njegovih opsežnih pisama tadašnjem austrijskom ministru vanjskih poslova J.B. Rechbergu, pisanih iz Züricha 12. lipnja i 26. listopada 1860. Oba su pisma objavljena u knjizi: Eugen K v a t e r n i k, *Politički spisi*, prvo na str. 98-132, drugo na str. 133-167.

samo za Srbe u Austriji, nego i za Hrvate.⁷ Da bi tu tvrdnju dokazao, skreće Rechbergu pozornost na mađarsku uspješnu propagandu, koja se provodila tog ljeta (1860) u materijalnoj i duhovnoj formi, a iza koje je stajala, prema Kvaternikovim riječima, francuska politika.⁸ Želja Kvaternikova, izražena Rechbergu, bila je spriječiti bratimljenje između Hrvata i Mađara, s osnovnom motivacijom da emancipiranim držanjem Hrvata u odnosu na Mađare izdvoji hrvatsko pitanje i postavi ga pred Evropu. U tim pismima Rechbergu Kvaternik zapravo s jedne strane traži pomoć Beča protiv promađarskih strujanja u Hrvatskoj, koje pred Evropom zamućuju hrvatski problem, a s druge strane prikazuje Mađare pred Bečom kao glavnu rušilačku snagu u Monarhiji, a Francuze označava stupom antiaustrijske aktivnosti u Evropi.

Kvaternik savjetuje da Austrija treba kao efikasno sredstvo u borbi protiv Francuske upotrebiti načelo francuske buržoaske revolucije tj. primjenom načela narodnosti za reorganizaciju svoje države izbiti Francuskoj mogućnost miješanja u unutrašnje austrijske probleme. Prva etapa u tom pravcu trebala bi biti uspostava kraljevine Hrvatske, zatim Rumunjske, pa tek onda Mađarske u granicama mađarske nacionalnosti, zatim formiranje Češke od Čeha i Slovaka, osamostaljenje Talijana, Poljaka, Nijemaca. Cjelinu čitava tog kompleksa samostalnih naroda garantirale bi veze trgovačke, financijske, unutrašnje i vanjske obrane, jedna ista vladajuća osoba, a unutrašnja ravnoteža među narodima onemogućavala bi hegemoniju jedne nacije ili dvije nad ostalima. Prva karika u ovom reformiranju mogla bi biti Hrvatska zbog njenih historijskih i diplomatskih prava, zbog djelomično već organizirane autonomije i njezina geografskog položaja, misli Kvaternik. Shvaća bojazan da bi nacionalne države pod upravom Habsburške kuće imale separatističke težnje u odnosu na svoje nacionalne identične političko-državne organizacije izvan Monarhije. Međutim, nastoji uvjeriti Rechberga, da će se dogoditi upravo obratno. Separatističke težnje će nestati, a te će nacionalne države u Monarhiji postati atrakcijska točka za dijelove nacija izvan Monarhije, za moldavsko-vlaške Rumunje, bosanske Hrvate, pruske i ostale Nijemce, pruske i ruske Poljake, Pijemont će izgubiti za austrijske Talijane tadašnju privlačnost, jer su svi ti razjedinjeni narodi izvan Monarhije izloženi opasnosti od Rusije ili neke druge velike sile, pa će se opredijeliti za slobodnu zajednicu nacionalnih država u okviru Habsburške kuće.

Austrijska Carevina kao autokratska, apsolutistička, centralistička monarhija pokazuje se neodrživom. Trebalo je poduzeti radikalne promjene za njezino adaptiranje modernom vremenu, stvoriti takve državno-pravne strukture koje će omogućiti što bezbolniji prijelaz iz polufeudalnih okvira političkog i ekonomskog života u moderne kapitalističko-građanske oblike i osposobiti je za

⁷ Pismo Kvaternika Rechbergu 1. (K v a t e r n i k, *Politički spisi*, 125-6).

⁸ Isto, 111.

daljnji život.

Međutim koliko je god nezadovoljstvo postojećim stanjem kod srednje buržoazije i širih slojeva te potlačenih naroda u cjelini bilo veliko, toliko su i stare snage bile dovoljno jake, a da bi se mogla provesti neka temeljitija reforma kako u društveno-pravnom, tako i u gospodarskom pogledu.

Nastojanja da se Monarhija spasi bila su izražena uglavnom kroz tri linije. Prva se očitovala u zahtjevu da se poštuje princip povijesnih zemalja kao državno-pravnih, te da se reforma Monarhije vrši na temelju povijesnih država. To je bila želja potlačenih nacija i kao želja većine pobijedila u proširenom Carevinskom vijeću, sazvanom 5. ožujka 1860. sa svrhom rasprave o preuređenju države. Taj plan nije naznačavao da li bi samostalne jedinice bile uređene prema nacionalnim zahtjevima u smislu pune nacionalne afirmacije svakog naroda ili bi se to svodilo na više ili manje autonomne administrativne cjeline sa centralnim parlamentom (Carevinskim vijećem) i zajedničkim poslovima. No ipak je davao široke mogućnosti za zadovoljenje nacionalnih potreba. Postojali su čak ozbiljni izgledi da će se Monarhija preurediti u 5 federativnih grupa, od kojih bi jedna obuhvaćala sve Južne Slavene unutar Monarhije. Beč je dakle u prvom nastojanju spašavanja svog uzdrmanog položaja pokazao spremnost na upravo ovakvo rješenje. Međutim privilegirani narod (Nijemci), druga jaka nacija (Mađari), vladajuća feudalna klasa uz koju je išla starija buržoazija nisu se lako predavali i već Listopadska diploma od 20. X. 1860, kojom stupa na pozornicu povijesno pravo, tako opasno za male nacije, blijedo sadrži ideje proširenog Carevinskog vijeća, dok Veljački carev patent od 26. II. 1861. sasvim dovodi u pitanje osnovne postavke iz Listopadske diplome. Premda je trebao biti samo uputa za nasljedne austrijske zemlje kako da se Listopadska diploma provede u život, patent stvarno ukida Listopadsku diplomu i ima tendenciju da se proširi na sve zemlje Monarhije. Veljački patent je idejna pobjeda druge političke linije, to jest težnje da se Carevina reformira u obliku jedinstvene centralističke, parlamentarne monarhije u kojoj će nacije biti svedene na administrativno-upravne jedinice s kulturno-prosvjetno-vjersko-sudbenom autonomijom. Carevinsko vijeće, po Veljačkom patentu ministra Schmerlinga, dobiva širok djelokrug ovlaštenja na štetu nacionalnih sabora. Ni taj pokušaj nije uspio kao ni Belcredijev iz 1865, da povratkom Listopadske diplome jednom novom varijantom federativne ideje preobrazi Monarhiju kroz 5 federativnih jedinica. Treću liniju u toj presudnoj 1860-61. zastupali su Mađari, tražeći za sebe, odnosno za Ugarsku, punu samostalnost u formi personalne unije a sa zakonima iz Sabora od 1848. Od ove težnje Mađari nisu nikada potpuno odustali. Premda nisu uspjeli 1861, ipak je ova linija dovela 1867. do novog preuređenja Monarhije, s kojom je ona dočekala svoj kraj: do dualizma. Dualizam međutim nije bio uređen na principu personalne unije. Mađarski pritisak mogao se osjetiti već u Listopadskoj diplomi, koja poziva Hrvate da odluče o svom odnosu prema Mađarima, što prema federalističkim koncepcijama proširenog Carevinskog vijeća

ne bi bilo došlo u obzir.

Centralistička koncepcija Veljačkog patenta očitovala se u tome što su Hrvati u Saboru morali raspravljati da li će slati zastupnike u Carevinsko vijeće ili ne, i to kralj u svom otpisu na Sabor označava kao "ponajglavniji zadatak".⁹ Pokrajinski sabori 1861. sazvani su nakon Veljačkog patenta, odnosno u fazi pokušaja ostvarenja centralističke jedinstvene države. Ta činjenica sama po sebi govori da zaključci saborskih zasjedanja neće moći imati dublje značenje, niti jači zahvat u sudbinu Monarhije. Od njih se zapravo očekivalo pristajanje uz centralizam, čije će provođenje, naravno, biti otežano ukoliko ga pokrajinski sabori odbace, ali se drukčije sugestije sabora za rješavanje krize neće ozbiljnije uzimati u obzir.

Kad se dakle ima u vidu, a upravo na to moramo misliti, da su postojala ne samo unutar nacionalnih centara, nego prvenstveno unutar vladajućih bečkih krugova, najšarolikija strujanja o tome kako preurediti državu, onda se svi prijedlozi podneseni u pokrajinskim saborima čine podjednako opravdanima i neopravdanima. Oni su upravo zbog nejedinstvenosti i zbog širokog spektra zahtjeva bili istovremeno i realni i nerealni. U to su se vrijeme sve zamisli činile ostvarivima i svi planovi izvedivima. Taj kaos zahtjeva činio je njih same nemoćnima, i u tome je ležala jakost Beča. Jedini narod - Mađari - koji je zbog svoje razvijenosti, snage i izgrađene nacionalne svijesti, uspio nešto jedinstvenije djelovati, postigao je više od ostalih. Drukčija je situacija bila u Hrvatskom saboru. Tu su bile na okupu sve struje koje nalazimo i u ostalim političkim tijelima po Monarhiji: tendencije labavljenja države i njezina podređivanja interesima prosperiteta nacija, konzervativci kao pristaše starih oblika vlasti i gospodarstva, te pristaše ideje jače centralistički uređene države.

Kvaternik je svoj ustavni prijedlog iznesen na Saboru 15. IV. 1861. pisao pod dojmom Listopadske diplome, usklađujući je dakako sa svojom osnovnom misli o hrvatskom suverenitetu. Njegov se prijedlog osim toga idejno ne razlikuje od njegovih sugestija Rechbergu u ljetu 1860. Nastao je u atmosferi rada Banske konferencije, koja je možda mogla više toga postići nego je postigla, jer je Beč tada bio odlučniji protivnik Mađarima, što Banska konferencija nije znala iskoristiti. Kvaternik je možda bio dorasliji situaciji za taj momenat, nego što su to bili Mažuranić i Strossmayer. Njegov ustavni prijedlog i sklonost ka jednoj posebnoj formi veze s Monarhijom bio je u momentu svog nastanka realniji nego što se to većini činilo, to prije što je on svoj prijedlog zamislio samo kao "putokaz" koji se mogao mijenjati u detaljima. Hrvatsko je političko vodstvo već u radu Banske konferencije pokazalo nedovoljnu odlučnost za samostaliju, emancipiraniju politiku, što dakako ima svoje korijene u općoj nerazvijenosti Hrvatske i činovničkom položaju hrvatskih političara. Ta nedosljednost i

⁹ Martin P o l i ć, *Parlamentarna povijest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije...*, knj. I, 1860-1867, Zagreb, 1899.

polovičnost pojačavala se neodlučnim stavom samog Beča prema Mađarima. Međutim hrvatska politička javnost, sudeći prema skupštinama županija, bila je radikalnija i bliža Kvaterniku. Hrvati su ujesen 1860. možda zaista mogli odigrati ulogu trećega u sukobu Beča i Pešte, kako je to želio Kvaternik. Prigodu međutim nisu iskoristili, a u proljeće i ljeto 1861, kada se održavao Sabor, bila je situacija u Monarhiji, odnosno u austro-ugarskim odnosima,¹⁰ već drugačija i za svaku energičniju parlamentarnu akciju bilo je kasno. Mađari su prve važne, premda još jedva vidljive, uspjehe postigli, skrenuli tijekom politike i stvar se dalje odvijala po njihovu pravcu.

Tako je zapravo već prije otvaranja Sabora mnogo toga u Monarhiji bilo u pravilu riješeno. Čini se, po pismu koje Kvaternik piše Rechbergu u povodu Listopadske diplome, da je u Hrvatskoj to jedino on naslućivao. On je naime bio mnogo bliži istini, nego je to možda i sam znao. Iz te svijesti o nemogućnosti bilo kakvih uspjeha svoje djelovanje u Saboru stavlja na sasvim drugi temelj. On izričito kaže, da je svrha Sabora stvoriti jednu jedinstvenu poziciju, neku vrstu narodnog programa, po kojem će sve narodne snage zajednički djelovati bez obzira na to što se u Monarhiji odluči. On želi dakle pobuditi postojeću nacionalnu svijest i na toj osnovi, kad drugih konkretnijih jakosti u Hrvatskoj nema, stvoriti moralno (politički) jaku Hrvatsku.¹¹

Kvaternik, premda je naslućivao da se situacija u Austriji od ljeta 1860, Listopadske diplome i vremena Banske konferencije izmijenila na štetu njegovih zamisli, ipak je držao da će narodnjaci biti za njegovu hrvatsku poziciju.¹² Vjerovao je u njihovu patriotsku svijest, ne uviđajući međutim da svijest nije garancija za

¹⁰ Za Listopadsku diplomu od 20. 10. 1860. Kvaternik je rekao da predstavlja srednji put između davanja nacionalnih prava pojedinim narodima i centralizma, a taj put za Austriju "mora biti ubitačan... Ona (Listopadska diploma - T.G.A.) je djelo Mađara, a sve kombinacije što ih inspiriraju Mađari vode propasti iste (Habsburške - T.G.A.) kuće; jer za Austriju nakon godine 1859. važi maksima: različiti narodi te države moraju se, odmjereni pravom mjerom, staviti na vagu sudbine ove države, jednom rječju mora postojati neki lanac zajedništva, a ne smije mač jednog ili drugog naroda visiti nad susjednim narodima." (K v a t e r n i k, *Politički spisi*, str. 137) Međutim su "odluke od 20. listopada ujedno direktno uništile najsvetije interese i osjećaje. Srbi i Rumunji Ugarske ovise o milosti nekolicine osoba; Slovenci, Rusini pa čak i Nijemci naprosto su žrtvovani mađjarstvu". Dakako Kvaternik posebno govori o povredi hrvatskih nacionalnih prava ukoliko se prema intencijama Listopadske diplome dopusti da Hrvatska uđe u sklop Ugarske. (Isto, 139.)

¹¹ Govor u Saboru, K v a t e r n i k, *Politički spisi*, 339-340.

¹² Još u srpnju 1861. Kvaternik i Starčević predlažu grupi oko *Pozora* jedan zajednički "Program liberalno-narodne stranke" (tako su oni to nazvali, pri čemu bih upozorila na riječ "liberalizam"), koji međutim nije naišao na odobravanje. Kvaternik to objašnjava time, što su narodnjaci već znali za tezu o "zajedničkim interesima", o čemu pravaši nisu imali pojma. (K v a t e r n i k, *Politička razmatranja*, II, str. 8)

radikalnost. U postupcima popuštanja Beču i Pešti gledao je nemoć narodnjaka da po svojem patriotskom osjećanju djeluju. Njihov mu se stav činio rezultatom neke nepostojeće političke nužde, koja je po Kvaterniku bila čista mistifikacija i imaginacija.¹³ Kad bi se toga oslobodili, držao je da bi bili uz njega. Još je iz Italije opširnomo spomenicom upoznao Strossmayera sa svojim planovima postavljanja hrvatskog pitanja pred bečke vladajuće krugove, a protiv mađarskih aspiracija.¹⁴ Nakon toga Kvaternik je upravo preko Strossmayera bio obaviješten da se može vratiti u domovinu, što je on mogao protumačiti i Strossmayerovim zalaganjem, tj. Strossmayerovim slaganjem s njegovim postavkama. Strossmayer i Kvaternik su u periodu pred sabor od 1861. bili u dosta tijesnim kontaktima.

U Saboru, koji se trebao izjasniti (a ne odlučiti) o položaju Hrvatske unutar Monarhije, Kvaternik počinje svoj govor traženjem ohrabrenja za odlučan nacionalni stav u povijesti Hrvata, odnosno u činjenici da su se Hrvati usprkos vrlo teškoj povijesnoj sudbini i protiv vrlo moćnih neprijatelja ipak održali. S druge strane, svjestan je da su Hrvati sami po sebi slabi, ali zato apostrofira pogodan trenutak, tj. težak položaj Austrije.¹⁵ U slabosti Austrije treba naći razlog za odlučno postavljanje hrvatskog pitanja, a ne zavoditi se mišlju o izvedljivosti ili neizvedljivosti određenog stava, jer prema svim izgledima nema uopće takvog prijedloga koji bi bio za Hrvate prihvatljiv i ujedno ostvariv, ističe Kvaternik.¹⁶ Njega vodi misao: premda hrvatska država de facto ne postoji, ona je de jure zagwarantirana u spisima i dokumentima koji još formalno nisu izgubili važnost. Stoga ne treba svojevoljno prihvatiti takve državno-pravne konstrukcije, koje bi dokumente o našem pravu na državu stavljale izvan snage i za vječna vremena učinile i samu ideju hrvatske državnosti zastarjelom. Kvaternik se dakle bori prvenstveno za princip, a ne i za provedbu tog principa. Nepotrebno je i štetno odricati se dobrovoljno svojih papirnatih prava, kad se ionako ništa neće dobiti za uzvrat, upozorava Kvaternik. Nijedno državno-pravno preuređenje Monarhije neće tada pogotovo voditi računa o interesima Hrvatske i svi će na sličan način ionako za Hrvatsku značiti teror nacionalno-politički i eksploataciju gospodarsku i vojnu. Kvaternik dobro uočava i objašnjava da ne postoji apsolutno nikakvo "popuštanje" ili "taktiziranje" koje bi za Hrvatsku bilo korisno. Osim toga smatra "da bi to upravo i ruglo za naš narod bilo da se niti jedan glas (krz. Kv.), ma i pokusa radi

¹³ Govor u Saboru; K v a t e r n i k, *Politički spisi*, str. 331.

¹⁴ To je spis "Das Verhältniss des Königreichs Croatien gegenüber der ungarischen St. Stephans Krone, historisch und diplomatisch erläutert", u kojem Kvaternik svojom interpretacijom povijesti pobija pravo mađarske krune na Hrvatsku, priznaje to pravo Habsburzima, kao zakonitoj hrvatskoj kraljevskoj kući, ali dakako pod uvjetom da oni poštuju i osiguravaju Hrvatskoj cjelokupnost i suverenost.

¹⁵ Govor u Saboru; K v a t e r n i k, *Politički spisi*, 349.

¹⁶ Isto, 372.

samo bilo, iz srijede zastupnika podigao ne bi, koji bi o samostalnosti naroda koju prozborio”.¹⁷

Stojeći na stajalištu vođenja samostalne hrvatske politike ne vidi razloga za odvojeno rješavanje pitanja odnosa Hrvatske prema Ugarskoj od odnosa prema Austriji. Hrvatska se naime ne nalazi na “dvopuču”, tj. ili Beč ili Pešta,¹⁸ nego na “raskrižju”, tj. ili Beč, ili Pešta, ili samostalnost unutar Monarhije, ili odcjepljenje. Njezini se interesi ne mogu tražiti niti u realnoj vezi s Ugarskom, niti u oslonu na Beč, već ili u osamostaljenju unutar Monarhije direktnim pregovorom “na temelju ustava i temeljno-državnih prava naših *sa osobom kralja našega*, odstranivši svaki bečki upliv”¹⁹ (kurs.Kv.) ili u korištenju vanjskih okolnosti za odvajanje od Monarhije.²⁰

Kvaternik dokazuje da dilemma: ako se neće pod Peštu, morat će se pod Beč nije ispravna iz više razloga: 1) Hrvati već jesu pod Bečom i bez volje Beča ionako ništa - ma što odlučili - neće biti realizirano; 2) kad bi i postojala samo ta dilema, po čemu se može tvrditi da je bolje ići pod Peštu, kad se dobro zna, što Deák, glavna figura političkog života Mađara a isto tako i mađarski liberali (stranka umrlog Tekelyja) misle o Hrvatskoj. Ona je za njih niz ugarskih pokrajina bez kojih mađarski sabor nije cjelovit. Mađarska se “popustljivost” očituje u izjavi da će Hrvatima učiniti sve “što mi bez raskomadanja države naše učiniti možemo”. Budući da oni pod “svojom državom” podrazumijevaju i Hrvatsku, to ova izjava znači točno suprotno nego što Hrvati očekuju. Hrvati hoće s Mađarima uniju, a ovi traže priključenje Hrvatske; 3) Kvaternik ne vjeruje da će Mađari postići personalnu uniju i potvrdu zakona iz 1848, na što se pozivaju zagovarači realne unije s Mađarima.²¹

Što se pak narodnjaka tiče, Kvaterniku nije dovoljno jasno što oni zapravo hoće. S jedne strane tu ima niz struja, a svima su im zajedničke dvije stvari: priznavanje zajedničkih interesa sa zemljama Monarhije i odbijanje da se ide u Carevinsko vijeće. Kvaternik se pita, kako se ta dva principa mogu spojiti, jer ako se priznaju zajednički interesi i zajednički poslovi a ne ide u zajedničko Carevinsko vijeće, kako se može utjecati na vladu i suodlučivati o zajedničkim poslovima?²²

¹⁷ Isto, 328.

¹⁸ Isto, 337-338.

¹⁹ Isto, 334.

²⁰ “Ali, gospodo zastupnici naroda! ako se moj prijedlog na revolucionarnim težnjama ili politici i ne osniva, to se on tim većma na onoj nepobitnoj političkoj istini temelji, istini kojoj danas već ni jedan narod izbjeći ne može ma kakovu on čut pobožnosti na obraz natukao, ma kako se on od straha tresao; a ta istina politička jest: pokret evropejskih država gledom na životne težnje istih, težnje koje se međusobno isključuju”. (Isto, 373-374.)

²¹ Isto, 333-336, 356-359.

²² K v a t e r n i k, *Politička razmatranja*, II, 155.

Tko prizna zajedničke interese, mora prihvatiti i zajednički način raspravljanja o tim interesima.²³ Pa kad bi se i išlo u Carevinsko vijeće, ne bi se tamo ništa moglo postići u društvu sa zastupnicima drugih austrijskih naroda, budući da su njihovi međusobni interesi ne samo različiti, nego upravo suprotni.²⁴ Njih međusobno može vezivati jedino borba protiv Beča ili nekog drugog vanjskog neprijatelja, ali to se može postići i međusobnim državnim savezima bez ikakvih zajedničkih poslova.

Izjava Maksa Price sadržavala je priznanje pripadnosti Hrvatske kruni Ugarskoj. Time je Prica želio otkloniti opasnost od centralističkih težnji Beča, u čemu je vidio prste Berlina i nastojanje mnogih državnika Austrije da se Monarhija čvršće veže uz njemački savez. Carevinsko vijeće bi trebalo služiti tom cilju, tumači Prica.. On također ističe potrebu svijesti o hrvatskoj državnoj samostalnosti, ali kao neku vrstu privatne upotrebe. Kaže da smo "sami sebi dužni u svakom slučaju naglasiti našu državno-pravnu samostalnost..."²⁵ Po Kvaterniku tu samostalnost treba dati do znanja upravo drugima (Beču i Pešti), a ne "sami sebi". Prica iz činjenice da se Hrvatska nalazi u Monarhiji izvodi i zaključak, da ona ima iste interese s ostalim narodima u njoj. To je po Prici faktičko stanje, koje se suprotstavlja hrvatskim pravima ali ga zato treba dovesti u sklad sa hrvatskim državnim pravom. Rješenje za reguliranje skupnih odnosa i zajedničkih interesa vidi u slobodnom dogovoru putem međunarodnih konvencija. Ovim prijedlogom Prica zapravo demantira hrvatsko državno pravo po kojem su Hrvati sa ostalim narodima Monarhije imali samo istu vladarsku osobu. Ali i bez obzira na državno pravo Hrvata, ponavlja se pitanje, koji su to zajednički interesi naroda Monarhije?

O gornjem pitanju govori sam kralj u odgovoru Saboru pri raspuštanju istog 8. X. 1861.²⁶ To je zastupanje Hrvatske u inozemstvu od strane Beča, kao da nitko za Hrvate bez Austrije ne bi znao, i kao da to uostalom nije posljedica upravo zavisnosti Hrvatske. Prolijevanje hrvatske krvi po "svihkolicih razbojištih ukupne carevine tako unutar kako i izvan granicah iste", po kralju je također interes Hrvatske. Kralj nadalje pita Hrvate, nisu li bili u svako doba zajedno s Austrijom vezani "sgodnim i nesgodnim stanjem ukupnih financijah", iz čega bi Hrvati trebali zaključiti da su i državni dugovi njihov interes. Zatim spominje najraznovrsnije privatne interese, dakako buržoazije prvenstveno njemačke i mađarske nacionalnosti, o čemu bi također Hrvati trebali voditi računa. Jednostavno, radi se o "višim interesima" Carevine, koja se na taj način po bečkim planovima treba preobraziti u jedinstvenu, jaku državu. To kralj naziva

²³ Isto, 43.

²⁴ Isto, 156.

²⁵ P o l i ć, n. dj., 67.

²⁶ Odgovor kralja saboru, P o l i ć, n.dj., 93-102.

modernizacijom unutrašnjih sistema, a sve decentralističke tendencije i težnje ka nacionalnoj samostalnosti označava preživjelim, reakcionarnim i feudalnim shvaćanjima. Nije međutim teško uočiti o kojim i čijim se interesima radi i da je Hrvatska bila potrebna samo da služi tim interesima na svoju i nacionalnu, gospodarsku i kulturno-prosvjetnu štetu. Objašnjavati pak da će se priznavanjem zajedničkih interesa uspjeti nametnuti slavenski karakter Austriji, kako su to mislili narodnjaci, znači po Kvaterniku ne uviđati da rascjepkani slavenski narodi ne mogu slavenizirati Monarhiju.²⁷ Uostalom Kvaternik upozorava da ne postoje skupni slavenski interesi, nego pojedinačni interesi Čeha, Slovaka, Hrvata, Poljaka itd., koji se međusobno razlikuju²⁸ ovisno o geo-gospodarskim i povijesno-političkim uvjetima.

Kvaternik dakle ne priznaje "zajedničke interese", ali priznaje zajedničke poslove, što dakako nije isto. On to čini u nastojanju da ne pređe realne okvire koje nameće činjenica da je vladar Hrvatske i vladar cijele države jedna te ista osoba i da je Beč glavni čimbenik u Monarhiji i predstavnik svojih naroda prema vanjskom svijetu. U zajedničke poslove stavlja vanjsku politiku, pitanje rata, trgovinu i financije,²⁹ ali pod takvom državnom organizacijom koja bi garantirala Hrvatima ne samo pun uvid u ta poslovanja, nego i punopravno suodlučivanje.³⁰ Treba imati u vidu da Kvaternik u popratnom govoru u Saboru daje naslutiti, kako za njega združenje u financijama i trgovini znači realnu uniju,³¹ To međutim nije u kontradikciji s njegovom osnovnom koncepcijom da je Hrvatska naspram ostalih zemalja Habsburškog doma nezavisna i suverena.

U prvom paragrafu njegova ustava kaže se da se hrvatski sabor zbog spajanja probitaka i koristi Hrvatske s provincijama i koristi dvora i "ostalnih njegovih kraljevina i zemalja" upušta u pregovore sa svojim hrvatskih kraljem, koji je ujedno i car austrijski i kralj ugarski. Ukoliko bi Hrvatska u toj zajednici bila oštećena u svom suverenitetu, ona zadržava zakonsko pravo na odcjepljenje.

²⁷ K v a t e r n i k, *Politička razmatranja*, II, 155.

²⁸ Isto, 157. Kvaternik napominje nadalje da se u austroslavenskoj politici krije propast svih austrijskih Slavena u korist Velike Austrije i da je politika pod nazivima "slavenski interesi", "bratstvo", "jednokrvnost" samo zamka iza koje se skrivaju interesi suprotni hrvatskim, kao i češkim, poljskim, slovačkim itd. (Isto, 20.)

²⁹ "Predlog" 18, čl. 3, *Govor Eugena Kvaternika 18. lipnja 1861*, Zagreb, 1861. str. 15. (U daljnjem tekstu: "Predlog".)

³⁰ Kvaternikov prijedlog - ustav predviđa posebnog "prvog predsjednika" Hrvatske, koji bi sjedio u Beču uz kralja i imao funkciju obavještanja kralja o stanju u Hrvatskoj, odnosno značio neposrednu vezu između Hrvatske i kralja i vršio na kralja utjecaj u korist Hrvatske, te održavao vezu sa ostalim dijelovima Monarhije. Ne bi bio nipošto austrijski ministar. "Prijedlog", str. 15-17.

³¹ Govor u saboru, K v a t e r n i k, *Politički spisi*, 340.

Potpunu samostalnost imala bi hrvatska država u unutrašnjoj upravi, pravosuđu, bogoštovlju, znanosti, policiji, domaćoj vojsci, o čemu će odlučivati Sabor, potvrđivati kralj, a izvršavati Kraljevsko državno vijeće Trojednice. Kvaternik u zajedničke poslove ne stavlja vojsku, kako to predviđa Listopadska diploma, ali dopušta da se u vrijeme rata iznimno, ako to hrvatski interesi traže, može dozvoliti da hrvatska vojska ratuje i izvan granica Trojednice. U svom prijedlogu pored isticanja cjelokupnosti i ujedinjenja hrvatskog teritorija, stavlja i potrebu krunjenja kralja hrvatskom krunom. U tom činu vidi deklaraciju hrvatske suverenosti pred svjetskom javnošću. Hrvatska bi imala sve upravne i političke institucije koje ima svaka suverena država.³² U Hrvatsku Kvaternik u ovom prijedlogu ubraja užu Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju s otocima, Kotorom i Dubrovnikom, Istru, te celjsku oblast, dok za slovenske krajeve (Goricu, Korušku, Kranjsku, Vindičku oblast i Gradišku) traži da im se u slučaju raspada njemačkog saveza dade mogućnost izjašnjavanja da li se hoće priključiti hrvatskoj kruni ili ne.³³ Kvaternik, koji inače u svom velikohrvatstvu drži da ove pokrajine po povijesnom pravu pripadaju Hrvatskoj, veliki je oprezan i postupa realnije, nazivajući ih sloveno-hrvatskim pokrajinama.

Kvaternik je ovim prijedlogom pokazao stanovitu popustljivost prema Beču u odnosu na njegove dotadašnje a i kasnije stavove. Što više, on sam priznaje Rechbergu da Hrvatska može od svog suvereniteta štogod odstupiti u korist austrijske krune, ali nije dužna da ga žrtvuje u korist Ugarske.³⁴

Nije dakle ispravno mišljenje u dosadašnjoj hrvatskoj historiografiji da je Kvaternik u Saboru 1861. tražio personalnu uniju kao rješenje državno-pravnog položaja Hrvatske u Monarhiji.³⁵ On izričito kaže da personalnu uniju neće postići

³² To bi bili: Kraljevsko državno vijeće u Zagrebu kao vrhovna kraljevska i državna vlast, u sklopu kojeg bi djelovala ministarstva za vanjske i unutrašnje poslove, za vojsku, financije, trgovinu i promet, znanost i bogoštovlje i sl. ("Priedlog" 15-17.)

³³ Isto.

³⁴ Kvaternikovo pismo Rechbergu, II, K v a t e r n i k, *Politički spisi*, str. 143. Kvaternik sam objašnjava zašto nije mogao ignorirati Austriju: "prvo: ona postoji faktično, a da postoji, o tom daje nam ona svaki dan lijepe egzemplare svog bivstvovanja; drugo: Austriju tu priznaju sve vlasti i države evropejske; velim sve: dočim za Hrvate i Mađare diplomatski toliko zasad mare koliko za lanjski snijeg. Ono pako što sva Evropa priznaje suproti nama da bivstvuje, htjeti se iz toga zaboravljati, značilo bi - da ne tražim lijepe, lake riječi - politički ludovati. - Kad dakle, Austriju ignorirati nisam razborito mogao, to sam bivstvo njeno prilagodio najstrožijoj našoj hrvatskoj ustavnosti, našim temeljno-državnim zakonima. Da nas ovaj temelj spasava sve što jednom narodu mora biti milo i drago, a osobito profitke materijalne i novčane: to dokazuje najbolje sam prijedlog zakonskog članka moga." Govor u saboru, *Politički spisi*, str. 371-372.

³⁵ J. Š i d a k, M. G r o s s, I. K a r a m a n, D. Š e p i ć, n.d.j., str. 21. Držim da je državno-pravni položaj što ga je Kvaternik u Saboru 1861. za Hrvatsku tražio, bio sličan onome što su Mađari dobili 1867. nagodbom. - Bez nekog većeg objašnjenja svojih ranijih tumačenja Kvaternikovih stavova u Saboru 1861. M. Gross je ponešto drukčija objašnjenja dala u knj. *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.

ni Mađari,³⁶ a za slučaj ukoliko bi se on u tom svom predviđanju prevario, ostavlja jedan paragraf u svom ustavu koji glasi, da će, ako se udovolji mađarskim zahtjevima, Hrvati tražiti to isto i za sebe.³⁷

Iz ostalih Kvaternikovih radova znamo da se tu nije radilo ni o federaciji. Riječ je o jednoj slobodno udruženoj zajednici suverenih naroda, povezanih ne samo kraljevom osobom, nego i jedinstvenom politikom prema vani (vanjski poslovi i ratovi), te zajedničkim poslovima u trgovini i financijama, ali u kojoj će interesi svih nacija biti sačuvani.

Ovdje ne ulazimo u analizu da li bi Kvaternikov koncept modela državne organizacije Monarhije mogao uopće funkcionirati. Ističemo ponovo da je njemu mnogo više bilo stalo do principijelnog isticanja zahtjeva za hrvatskom samostalnošću u bilo kakvim pregovorima sa Habsburgovcem. Treba napomenuti i to da su se svi zastupnici u Saboru osvrtni na njegove misli s uvažavanjem, ali bez uvjerenja u potrebu da ga Sabor slijedi.

Kao pritisak na Austriju, protiv njezinih eventualnih zloupotreba i obrane od hegemonije germanstva, Kvaternik se zauzimao za politički savez sa Ugarskom. U tu bi svrhu hrvatski i ugarski sabori birali svaki svoj odbor ad hoc, koji bi naizmjenice vijećali u Zagrebu i Budimpešti, a bili odgovorni saborima.³⁸

Kvaternikova revolucionarnost došla je do izražaja i u ovom njegovu prijedlogu ustava. Paragraf 60. sadrži izričitu i nedvosmisleno jasnu prijetnju revolucionarnog odvajanja Hrvatske od Austrije, ukoliko joj Austrija ne bi osigurala slobodu i prosperitet. Upotrebljavam izraz *revolucija* a ne *ustanak* zbog toga što je Kvaternik htio time postići mnogo toga više u društveno-gospodarskom pogledu od običnog nacionalnog oslobođenja.

Kvaternik je moderan građanski političar. Za njega izvor blagostanja predstavlja slobodan rad čovjeka, pa je protivnik kmetstva i feudalne hijerarhije, što je došlo do izražaja i na ovom Saboru u raspravi o uređenju seoskih zadruga. U svom ustavu traži da se oficiri biraju prema sposobnosti, a ne po porijeklu. Kao mjerilo ekonomske moći Kvaternik ističe financijski kapital, a ne zemlju i veleposjed.

Financijskim obavezama Hrvatske prema Austriji dao je istaknuto mjesto u svom govoru. On se osvrnuo na povijesnu stranu ovog pitanja, bavio se njegovim suvremenim međunarodnim rješenjima, po kojima je dokazivao da Hrvatska nije dužna preuzeti na sebe od državnih izdataka oko posljednjih ratova i reorganizacije države ništa više nego što bi bila dužna plaćati da toga nije bilo, jer Hrvati takva stanja nisu izazvali.³⁹ Razumljivo je da bi ovo bila Beču sigurno najneprihvatljivija stavka u Kvaternikovu prijedlogu. Za Kvaternika je novčani kapital osnova privrednog prosperiteta. On misli i gleda kapitalistički, dok feudalna klasa u

³⁶ *Govor E. Kvaternika...*, 86.

³⁷ "Predlog", čl. 59

³⁸ Isto, 23-26.

³⁹ Isto, 18-20.

više ili manje za dvor neprihvatljivi, posebno gotovo jedinstveno odbijanje Sabora da šalje zastupnike u Carevinsko vijeće u Beč, onda ostaje činjenica vrijedna pažnje da se Kvaternik pišući svoj prijedlog rukovodio isključivo težnjom koristi za hrvatski narod, razvijanja nacionalne svijesti, isticanja hrvatske posebnosti unutar Monarhije i spašavanja nacionalnog ponosa. Zato on kaže: "Ako i jesmo si, dakle, glede nade izvedenja jednaci, te ipak za moj prijedlog slijedeće okolnosti vojuju: 1. taj prijedlog pun je koristi za narod da se izvede, dočim prijedlog kojeg pobijam (Pricin prijedlog - T.G.A.), ubitačan je...; 2. moj prijedlog spasava čast narodnju, ime historijsko, znak je ustavnosti i slobode,... Ako su, dakle, oba ova prijedloga na čekajuću politiku upućena, nije li bolje da se čeka čestito negoli obraz narodni pod pete stavljaajući?"⁵⁰

Međutim Kvaternik ne misli na pasivno čekanje. On od zastupnika traži da steknu svijest o važnosti hrvatskog pitanja u evropskoj politici zbog Jadrana, te da se pripreme za promjene u Monarhiji u datom momentu.

Tereza Ganza-Aras: KVATERNIK'S PUBLIC-LAW THOUGHT IN THE PARLAMENT IN 1861

S u m m a r y

After the war in 1859. Hapsburg's monarchy was in deep crisis because of its acute national problems which were resolved by the split of two regimes in 1867. In the meantime there were different suggestions for the restructuring of the Monarchy. October diploma from 1860. gave reasons for the presupposition that the Vienna ruling class was willing to discuss a possible federalistic state system although it was evident from the beginning that the administrative independent rule was limited to mainly education and culture. February declaration (patent) from 1861. indicated that this will not be allowed in the Austrian part. Kvaternik tried in the parliament in 1861. to make people representatives take a stand on the independence of Croatia and suggested that the parliament claimed its independence. He offered to the "Croatian king" in Vienna a proposal of definite and limited common duties for all in the Monarchy. In this respect he created a kind of system with Hungary for the common defense against the centralistic and germanizing preteftions of Vienna. Most of the representatives judged Kvaternik's suggestion as unreal.

---

⁵⁰ Govor u Saboru, K v a t e r n i k, *Politički spisi*, 372-373